

Recensie

Herman Tjeenk Willink, *Kan de overheid crises aan?* Amsterdam, 2021.

In 2019 bracht Tjeenk Willink (TW) het boekje *Groter denken, kleiner doen* uit, waarin hij aangeeft dat de democratische rechtsorde door de wijze waarop de overheid functioneert, uitholt en waarin hij een oproep doet 'om de vaak ongemakkelijke feiten onder ogen te zien, positie te kiezen, het debat aan te gaan en zelf grenzen te trekken.'¹ In het vervolg op dat boek beantwoordt hij de vraag of de overheid crises aankan. De coronacrisis verscherpte het zicht op de staat van de democratische rechtsorde, waardoor de analyse van de uitholling ervan aan de hand van deze vraag nog prangender is geworden.

Het antwoord van TW is een volmondig 'nee'. De democratische rechtsorde is zo uitgehold en de overheid is zo verzwakt dat zij deze crisis en welke dan ook niet (meer) aankan. Zijn analyse beweegt zich langs vier waaromvragen naar achtereenvolgens de poverheid van het publiek debat, de beperkte ruimte voor burgerinitiatief, de beknotting van professionals in de beleidsuitvoering, en de veramtelijking van de rechterlijke macht. Hoe kon het zo ver komen dat deze ontwikkelingen in de afgelopen veertig jaar plaatsvonden? TW hamert steeds op hetzelfde aambeeld: de verhouding overheid – burger – markt is volledig scheefgetrokken naar de markt. De markt die gericht is op het individu en niet op het algemeen belang, op feitelijke werkelijkheid en niet op norm en waarde, op korte termijn winst en niet op lange termijn doelen.

Door het wegvallen van de zuilen (Particulier Initiatief) en de aandacht voor de uit het Angelsaksische denken overgewaaide marktwerking verdwenen de groepsvisies die onderling konden worden afgestemd om tot politieke sturing te komen. Deze verschuiving is toentertijd nooit serieus onderwerp van gesprek geweest in de politiek. De ontwikkelingen zijn op hun beloop gelaten, reflectie en visie ontbraken; de burger individualiseerde en de verbinding met de overheid ging goeddeels verloren: de overheid wordt gezien als bedrijf, de burger als klant, en het geheel hoeft enkel nog gemanaged te worden. De markt is het grote voorbeeld en dominant in het handelen van een overheid die zo klein mogelijk moet zijn.

TW analyseert deze ontwikkelingen scherp en steekt niet onder stoelen of banken dat hij ze ernstig en bedreigend vindt. Een oplossing zoekt hij in het gedrag van politici die hun functie een andere inhoud zouden moeten geven. De vraag is immers of 'de politiek de marsroute [kan] verleggen naar een overheid ten dienste van de democratische rechtsorde met de burger als subject die vertrouwen verdient, rechtsbescherming geniet en als individu wordt gezien. [...] Het grootste obstakel [hier]voor [...] is de Haagse politiek zelf.'²

Het is deze politiek die volgens TW moet veranderen en daarin heeft hij volkomen gelijk, maar we moeten helaas toch ook constateren dat deze oproep, hoe intens ook, uiteindelijk toch van enige naïviteit getuigt. Net zo min als zijn eerste, zal deze tweede oproep gevolgd worden. Daarvoor zijn de ontwikkelingen te ver en zitten vele politici te individueel of te gebonden in het democratische zadel. Velen van hen hebben de tijd van de verzuiling niet eens meegemaakt en kennen de democratische rechtsorde alleen zoals deze zich nu voordoet: enkel bij de verkiezingen is zij nog vertegenwoordigend, daarvoor en daarna zijn burgers vooral kiezers die gepaaid moeten worden. TW zet in zijn analyse het 'Ought' van de vertegenwoordigende democratische rechtsorde af tegen het 'Is' van het heden: hij beschrijft hoe zo'n rechtsorde behoort te functioneren, maar dat ze dat niet meer doet. Waar TW niet aan toekomt is na te denken over het 'Ought' van het heden.

Waar hij de politici in de tijd van het wegvallen van de verzuiling min of meer verwijt geen visie op de toekomst te hebben, ontbreekt deze ten aanzien van de huidige tijd eveneens bij hem. In onze tijd vertegenwoordigen politieke partijen geen burgers meer, maar bepalen ze ondanks hun geringe ledenaantallen wel de toekomst van het land. Kan een vertegenwoordigende democratie nog wel vorm krijgen en hoe dan? Wil de markt zich nog aanpassen ten faveure van een overheid, die de burger vertegenwoordigt? Is het principe van concurrentie in de politiek nog vervangbaar door iets

¹ Zie de achterflap.

² p. 171/2

anders (dialoog bijvoorbeeld)? Moet de Trias Politica eigenlijk wel worden hersteld en is dat zinvol? Is er een alternatief voor?

Het is jammer dat TW op dergelijke vragen niet ingaat en zo niet bijdraagt aan de ontwikkeling van een visie. De 'terugtocht als weg vooruit'³ is een beetje te mager voor de toekomst.

Maar goed, het is wel te begrijpen: zijn boek blijft immers een oproep aan de politici. En ook Pafort&Partners kijkt inmiddels meer naar de gerealiseerde prestaties in het verleden dan naar beloftevolle opdrachten in de toekomst.

Het wachten is blijkbaar op de door de visieloze Rutte zo bewonderde visievolle Thorbecke.

Pafort&Partners
29 november 2021

³ Hoofdstuk 2